WIKTOR HERER
Warszawa

KOSZTY PRODUKCJI A POLITYKA CEN ROLNYCH W PAŃSTWIE SOCJALISTYCZNYM

Problematyka polityki cen w rolnictwie wymaga wyodrębnienia dwóch zagadnień:

1) ogólnego poziomu cen rolnych i ogólnego poziomu kosztów produkcji rolnictwa jako gałęzi;

2) wzajemnych proporcji między cenami i kosztami poszczególnych produktów rolnych.

Główną uwagę koncentruję na problemie pierwszym, drugi zaś zostanie potraktowany raczej bardzo ogólnie.

Ogólny poziom cen rolnych i ogólny poziom kosztów produkcji rolnictwa jako gałęzi

Ogólny poziom cen rolnych wyraża statycznie wartość towarowej produkcji rolnej w cenach uzyskiwanych przez producenta. Dynamikę ogólnego poziomu cen rolnych wyrażają zmiany w rozpiętości nożyc cen.

Społeczne końcowe [1] **koszty produkcji w rolnictwie** rozumiem jako sumę trzech elementów:

1) faktycznie wydatkowanej przez rolnictwo sumy pieniędzy na zakup obrotowych środków produkcji i usług produkcyjnych wytwarzanych poza rolnictwem;

2) opłaty pracy rolniczej rozumianej jako wartość pieniężna środków konsumpcji i usług spożytych przez ludność rolniczą i sfinansowanych z dochodu rolniczego [2] (łącznie z amortyzacją mieszkań i inwestycjami mieszkaniowymi netto);

3) amortyzacji środków trwałych czynnych w produkcji rolnej.

Suma powyższych trzech wielkości wyraża faktycznie poniesione przez społeczeństwo końcowe koszty produkcji rolnej jako gałęzi. W przedstawionym ujęciu koszty pracy są porównywalne z kosztami pracy w przemyśle wyrażonymi przez fundusz płac. Porównywalnymi zatem kategoriami ekonomicznymi (po uwzględnieniu dodatkowych zastrzeżeń wymienionych nieco niżej) są fundusz płac i fundusz spożycia gospodarstw chłopskich (bez budownictwa mieszkaniowego).

Opłata pracy w poszczególnych obszarowych grupach gospodarstw jest

---

[1] Przedstawione pojęcie końcowych kosztów produkcji rolnej różni się od pojęcia globalnych kosztów, którymi operuje S. Felbur (Studia Ekonomiczne nr 6).

[2] Wycena środków konsumpcji zakupywanych w sieci detalicznej wyrażona w cenach zakupu. Wycena środków konsumpcji spożytych w formie naturalnej wyrażona w cenach dostaw ponadobowiązkowych.

zróżnicowana w określonym stopniu. Opłata pracy dostosowuje się do poziomu wydajności pracy poszczególnych obszarowych grup gospodarstw. Równocześnie system podatkowy i system dostaw obowiązkowych działają w określonym stopniu wyrównująco, zmniejszając różnice w opłacie pracy wynikające z różnic wydajności pracy obszarowych grup gospodarstw. Suma tych zróżnicowanych opłat pracy w poszczególnych grupach gospodarstw stanowi globalną opłatę pracy w rolnictwie jako gałęzi.

Powyższe określenie społecznych kosztów produkcji rolnej należałoby uzupełnić następującymi ograniczeniami. Wartość konsumpcji rolniczej finansowanej z dochodu rolniczego wyraża społeczne koszty produkcji wówczas, gdy jest wystarczająca dla fizycznej i moralnej reprodukcji siły roboczej. Wprowadzenie pojęcia fizycznej reprodukcji nie ma istotnego praktycznego znaczenia w Polsce, ponieważ w skali masowej opłata pracy nawet w najsłabszych ekonomicznie grupach gospodarstw jest wystarczająca dla fizycznej reprodukcji siły roboczej. Powyższe ograniczenie może mieć istotne znaczenie w tych socjalistycznych krajach, które wychodzą ze stanu przedkapitalistycznego zacofania [1].

Obok pojęcia fizycznej reprodukcji siły roboczej, wprowadzamy pojęcie moralnej reprodukcji siły roboczej w rolnictwie. Opłata pracy jest niższa od poziomu zapewniającego moralną reprodukcję siły roboczej gdy niski poziom opłaty pracy w rolnictwie (w stosunku do opłaty pracy w przemyśle), w warunkach pełnego zatrudnienia powoduje takie nasilenie ujemnej selekcji siły roboczej w toku procesów migracyjnych, iż wywołuje to zahamowanie procesów reprodukcji w rolnictwie.

Spadek opłaty pracy poniżej poziomu zapewniającego moralną reprodukcję siły roboczej następuje także wtedy, gdy niski poziom opłaty pracy w rolnictwie powoduje zajwiska frustracji (np. tzw. „niewychodzenie" spółdzielców do pracy).

Wprowadzone pojęcie społecznych kosztów produkcji rolnej nie ma zastosowania dla krajów kapitalistycznych, gdzie część funduszu konsumpcji ludności rolniczej jest przeznaczona na luksusową konsumpcję [2]. W tych warunkach fundusz konsumpcji ludności rolniczej zawiera nie tylko opłatę pracy, lecz także część zysków kapitalistycznych i rent wydatkowaną na luksusową konsumpcję. W Polsce i w innych państwach socjalistycznych, gdzie poziom konsumpcji chłopskiej jest w wysokim stopniu wyrównany i nie zawiera w skali masowej, zarówno rozpiętości większych niż fundusz płac, jak i wydatków na konsumpcję luksusową, globalny fundusz konsumpcji rolniczej wyraża globalne społeczne koszty opłaty pracy w rolnictwie [3].

---

[1] Warunek ten obejmuje także zapewnienie prostej reprodukcji funduszu mieszkaniowego, w przeliczeniu na jednego zatrudnionego. Warunek ten jest utrzymany, jeśli wartość funduszu mieszkaniowego zmniejsza się o ten sam procent, o jaki zmniejsza się ludność zawodowo-czynna w rolnictwie.

[2] Pojęcie luksusowej konsumpcji jest oczywiście pojęciem względnym dla każdego kraju. Proponuję jako kryterium luksusowej konsumpcji przyjąć stosunek konsumpcji najzamożniejszych warstw wsi do konsumpcji masowo występującej w najsłabszych grupach gospodarstw chłopskich.

[3] Według danych szacunkowych IER przeznaczone na konsumpcję dochody gospodarstw od 10—15 ha są w przeliczeniu na 1 członka rodziny wyższe o 13,8% od konsumowanych dochodów grup gospodarstw do 3 ha. W nielicznej grupie gospodarstw powyżej 15 ha różnica ta wynosi 23,4% (R. S. GUS 1963, s. 234).

Określone w powyższy sposób społeczne koszty produkcji [1] rolnej mogą być obliczone na podstawie danych statystyki masowej, które dość ściśle wyceniają rozmiary pieniężnych zakupów środków produkcji i rozmiary konsumpcji chłopskiej [2].

Dane w zakresie amortyzacji mogą być uzyskane poprzez zastosowanie odpowiednich normatywów amortyzacji majątku trwałego funkcjonującego w rolnictwie.

Dla uzyskania globalnych kosztów produkcji w rolnictwie należy do danych dotyczących gospodarki chłopskiej dodać odpowiednie wielkości pochodzące z analiz statystycznych PGR i spółdzielni produkcyjnych. Odpowiednikiem kosztu opłaty pracy w PGR jest fundusz płac. Odpowiednikiem kosztów opłaty pracy w spółdzielniach produkcyjnych jest wyrażona w pieniądzu globalna suma wypłat — pieniężnych i naturalnych — z tytułu dniówki obrachunkowej przeznaczona na konsumpcję, powiększona o spożycie naturalne i dochody pieniężne przeznaczone na konsumpcję, pochodzące z produkcji działek przyzagrodowych.

Pojęcie społecznej rentowności produkcji rolnej jako gałęzi

Możemy dokonać podziału produktu końcowego rolnictwa na następujące elementy: a) nakłady pracy uprzedmiotowionej wyrażające się w wartości obrotowych środków produkcji pochodzenia przemysłowego zakupywanych przez rolnictwo; b) koszty opłaty pracy; c) amortyzacja; d) akumulacja rolnicza netto.

Suma pozycji c i d stanowi akumulację brutto. Jeśli akumulacja brutto jest większa od amortyzacji, to rolnictwo jest rentowną gałęzią gospodarki narodowej. Oczywiście nie znaczy to, iż wszystkie gospodarstwa chłopskie, lub wszystkie spółdzielnie produkcyjne są przedsiębiorstwami rentownymi. Można jedynie stwierdzić, iż suma akumulacji brutto wszystkich gospodarstw jest większa od sumy amortyzacji majątku trwałego.

Akumulacja netto rolnictwa finansuje podatki i akumulację przeznaczoną przez poszczególne gospodarstwa chłopskie i spółdzielnie produkcyjne na inwestycje netto. Może wystąpić sytuacja, w której suma płaconych przez rolnictwo podatków jest większa od akumulacji netto. Możemy

[1] Przedstawiony schemat pomija następujące momenty: a) problem renty gruntowej. Wydaje się, iż w warunkach rolnictwa polskiego, w którym obecnie nie występuje zjawisko masowego dochodu bez pracy z tytułu renty, takie pominięcie jest dopuszczalne. Stosunkowo także niewielkie rozpiętości występują w poziomie konsumpcji masowych grup chłopskich z tytułu renty różniczkowej, która w znacznym stopniu jest redystrybowana przez system podatkowy, b) subsydia do środków produkcji zakupywanych przez rolnictwo. Dla ustalenia faktycznych społecznych kosztów produkcji rolnej, należy o subsydia pokrywające straty w przemysłach środków produkcji dla rolnictwa powiększyć faktyczne społeczne koszty produkcji, c) przy dokonywaniu oceny akumulacji netto należy uwzględnić saldo stosunków kredytowych między państwem i gospodarką chłopską.

[2] Szacunek konsumpcji chłopskiej stanowi sumę przychodów z produkcji towarowej i spożycia naturalnego pomniejszoną o podatki i nakłady pieniężne, na zakup środków produkcji. Szacunkowy charakter posiada tu wielkość spożycia naturalnego, którego szacunek jest o tyle prawidłowy, o ile prawidłowy jest szacunek produkcji rolnej (spożycie naturalne produktów zwierzęcych stanowi różnicę między produkcją i produkcją towarową, przy uwzględnieniu pewnych ilości mleka przeznaczonych na spasanie). Dane w tym zakresie czytelnik znajdzie w biuletynie statystycznym nr 12/1960 r.

wtedy stwierdzić, że wartość produkcji rolniczej, wyrażona w cenach skupu, pokrywa koszty społeczne, a system podatkowy dokonuje takiej redystrybucji akumulacji brutto, która pochłania całość akumulacji netto i nie pozwala na odtworzenie zużytych w procesie produkcji środków produkcji [1].

Różnica między akumulacją brutto i amortyzacją, czyli akumulacja netto, składa się z następujących elementów:

a) podatek i dostawy obowiązkowe,
b) przyrost stada, który stanowi inwestycje naturalne netto,
c) zmiany stanu zapasów produktów roślinnych,
d) inwestycje pieniężne netto.

W pewnych sytuacjach rentowność rolnictwa jako gałęzi może się wyrażać wyłącznie w opłacie podatku, przy braku inwestycji netto w formie pieniężnej, a w pewnym wypadku także przy braku inwestycji w formie przyrostu stada. Wówczas rentowność produkcji rolniczej może wyrażać się w finansowaniu przez rolnictwo rozwoju pozarolniczych gałęzi produkcji lub usług. W pewnych sytuacjach podatki płacone przez rolnictwo służą finansowaniu społecznych inwestycji w rolnictwie (np. Fundusz Rozwoju Rolnictwa finansowany przez dochody z dostaw obowiązkowych). Obecnie w Polsce zarówno akumulacja netto, jak i podatki płacone przez rolnictwo stanowią źródło finansowania indywidualnych i społecznych inwestycji rolnych.

W przedstawionym ujęciu rentowność rolnictwa jako gałęzi produkcji jest mierzona stosunkiem sumy inwestycji netto i podatków do finalnych społecznych kosztów produkcji rolnictwa jako gałęzi. Można tę rentowność określić następującym wzorem [2]:

— społeczne koszty produkcji rolnej K_s
— inwestycje netto I
— podatki T
— społeczna rentowność produkcji rolniczej $R = \frac{(I + T)\,100}{K_s}$

Obok rentowności społecznej rolnictwa można wprowadzić pojęcie rentowności produkcji rolnej z punktu widzenia gospodarstwa. Rentowność powyższą będziemy mierzyć stosunkiem inwestycji netto do kosztów społecznych produkcji rolnej, co wyraża następujący iloraz

$$R_g = \frac{I \cdot 100}{K_s}$$

Analiza sytuacji w rolnictwie wymaga badania dynamiki obu wskaźników. W pewnych sytuacjach może występować zjawisko pewnych wzajemnie kompensujących się przesunięć między rentownością społeczną rolnictwa i rentownością z punktu widzenia gospodarstwa chłopskiego. Zjawiska powyższych przesunięć wystąpiły np. u nas po roku 1956, kiedy wzrostowi rentowności rolnictwa z punktu widzenia gospodarstwa chłopskiego towarzyszyły równocześnie określone przesunięcia w finansowaniu niektórych inwestycji rolnych, które w większym stopniu są w ostatnim

[1] Produkcję końcową proponuję wyrażać w cenach dostaw ponadobowiązkowych, traktując pieniężną wartość dostaw obowiązkowych jako podatek.

[2] Pomijam problem zmiany stanu zapasów produktów roślinnych. Przyjmuję, iż zmiana stanu zapasów nie występuje na koniec roku gospodarczego.

siedmioleciu finansowane przez samych chłopów (zwiększenie opłat melioracyjnych i elektryfikacyjnych). Ustanowienie Funduszu Rozwoju Rolnictwa wprowadziło z kolei określone zmiany w finansowaniu inwestycji rolnych wyrażające się w zwiększeniu udziału podatków w finansowaniu tych inwestycji. Podobne zjawiska wystąpiły w skali masowej w Związku Radzieckim po przekazaniu techniki maszynowej kołchozom, co było równoznaczne z przerzuceniem kosztów finansowania mechanizacji na kołchozy, które równocześnie dzięki podniesieniu cen i obniżeniu podatków uzyskały wyższą rentowność.

Wprowadzone pojęcie rentowności społecznej rolnictwa pozwala odpowiedzieć na pytanie, w jakim stopniu, w danym momencie wartość produkcji towarowej wyrażona w cenach sprzedaży pokrywa społeczne koszty produkcji rolnej. Powyższe badania można prowadzić zarówno w skali kraju, jak i w skali poszczególnych rejonów, grup gospodarstw i sektorów.

Wydaje się, iż w tym miejscu należy wskazać na często występujące, w potocznym języku ekonomicznym pomieszanie dwu pojęć, pojęcia rentowności produkcji rolnej z pojęciem poziomu opłaty pracy w rolnictwie. Wydaje się, że te dwa pojęcia należy ściśle rozgraniczać, przy czym można je rozgraniczać nie tylko w teorii, lecz także w praktycznej analizie ekonomicznej. Określony poziom opłaty pracy w rolnictwie może być źródłem wysokiej lub niskiej rentowności produkcji rolnej. (np. wysoka akumulacja rolnicza i wysokie podatki przy niskiej konsumpcji rolniczej). Nie może zaś być identyfikowany niski poziom opłaty pracy z niską rentownością produkcji rolnej. Wydaje się, że w wycenie faktycznych społecznych kosztów produkcji rolnej w gospodarce chłopskiej, podstawową trudność stanowi wyodrębnienie dochodu z przedsiębiorstwa od opłaty pracy. Trudność ta może być w pewnym stopniu, w rolnictwie polskim, przezwyciężona właśnie dlatego, że w podstawowej masie gospodarstw chłopskich, dochody poszczególnych grup są w wysokim stopniu wyrównane, a nieznaczna część dochodów jest przeznaczona na konsumpcję luksusową. Bardzo nieznaczna także część dochodów jest konsumowana z tytułu uzyskiwanych opłat dzierżawnych (opłaty dzierżawne są w znacznym stopniu pochłaniane przez progresywne podatki i dostawy obowiązkowe). Nie występuje także, w rolnictwie polskim, w skali masowej, zjawisko opłaty pracy niższej od poziomu wynikającego z potrzeb fizycznej reprodukcji siły roboczej. Dlatego też w warunkach polskiego rolnictwa fundusz konsumpcji może być identyfikowany z opłatą pracy.

Wprowadzenie przedstawionego pojęcia społecznych kosztów produkcji do analizy ekonomicznych warunków polskiego rolnictwa ułatwia także ten fakt, że ceny środków produkcji realizowane przez przemysł nie zawierają żadnych form podatku pośredniego, względnie monopolistycznego zysku. W tym sensie ceny te wyrażają rzeczywiste społeczne koszty produkcji [1].

[1] Dlatego też nie można zgodzić się z argumentacją niektórych ekonomistów, którzy zjawisko nieopłacalności stosowania niektórych maszyn w rolnictwie polskim chcą usunąć obniżką cen maszyn i traktorów. Gdyby taka obniża cen była możliwa w drodze obniżenia akumulacji w przemyśle, to operacja taka miałaby niewątpliwie uzasadnienie ekonomiczne. W naszych jednak warunkach każda dalsza obniżka cen maszyn traktorowych i traktorów, musiałaby oznaczać obniżkę cen poniżej kosztów produkcji, co w gruncie rzeczy oznaczałoby „zamazanie" problemu, a nie jego rozwiązanie. Obecny poziom kosztów mechanizacji jest rezultatem okreś-

Technologiczne koszty produkcji

Obok pojęcia społecznych kosztów produkcji proponuję wprowadzić pojęcie technologicznych kosztów produkcji, które można ująć jako sumę trzech czynników:

1) faktycznie wydatkowana przez rolnictwo suma pieniędzy na zakup obrotowych środków produkcji i usług produkcyjnych wytwarzanych poza rolnictwem (wielkość identyczna z odpowiednim składnikiem społecznych kosztów);

2) wycena opłaty pracy w jednostkach umownych (dniówka stosowana w PGR, lub jednolite dla poszczególnych grup gospodarstw umowne koszty siły roboczej, ewentualnie zróżnicowane dla produkcji zwierzęcej i roślinnej);

3) amortyzacja środków trwałych czynnych w produkcji rolnej.

Można stwierdzić, że tak ujęte koszty technologiczne są kosztami umownymi a nie faktycznymi. Dynamika kosztów technologicznych wyraża zmiany w poziomie kosztów wynikające ze zmian techniki produkcji a nie ze zmian poziomu opłaty pracy w rolnictwie. Porównanie poziomu kosztów technologicznych w dwóch przedsiębiorstwach pozwala na porównanie wielkości nakładów żywej i uprzedmiotowionej pracy w dwóch przedsiębiorstwach niezależnie od poziomu opłaty za pracę.

Pojęcie kosztów technologicznych pozwala m. in. na porównanie sumy nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej w przedsiębiorstwach rolnych różnych sektorów społecznych i różnych grup społecznych. Można np. porównywać nakłady przedsiębiorstwa socjalistycznego opartego o zmechanizowaną pracę z nakładami przedsiębiorstwa drobnego, stosującego pracę ręczną. Takie porównanie może wykazać, iż w gospodarstwie drobnym, opierającym się na niskiej technice, następuje swoiste zaciemnienie wysokich nakładów pracy żywej i uprzedmiotowionej przez niską faktyczną opłatę pracy dostosowaną do niskiej wydajności pracy [1]. Wycena zaś nakładów w jednostkach umownych wykaże, że rzeczywiste nakłady pracy w drobnym gospodarstwie są bardzo wysokie. W takim wypadku może się okazać, iż oba przedsiębiorstwa, funkcjonujące w tym samym układzie cen i przy tym samym poziomie kosztów społecznych i społecznej rentowności, mają różne poziomy kosztów technologicznych [2].

Wprowadzenie pojęcia technologicznych kosztów produkcji pozwala na przeanalizowanie czynników technologicznych, które określają poziom kosztów produkcji (wydajność pracy, efektywność stosowania środków

---

lonych faktycznych wysokich kosztów produkcji maszyn w przemyśle. Podniesienie społecznej rentowności stosowania maszyn w rolnictwie, może nastąpić jedynie w rezultacie obniżenia kosztów produkcji maszyn w przemyśle i zwiększenia efektywności stosowania maszyn w rolnictwie.

[1] W mojej pracy „Rolnictwo a rozwój gospodarki narodowej" doszedłem — na podstawie wyników badań ankietowych doc. M. Czerniewskiej — do wniosku, iż średnia opłata dnia pracy w gospodarce chłopskiej jest w zasadzie równa opłacie pracy w PGR (s. 22 i 318), oznacza to, że opłata pracy w gospodarstwach drobnych jest niższa od średniej i tym samym niższa od opłaty pracy w PGR.

[2] Oczywiście przedstawione rozróżnienie społecznych i technologicznych kosztów produkcj może wywołać sprzeciwy typu socjologicznego. Niewątpliwie słuszne jest, iż nadmierny nakład nisko opłacanej pracy drobnego gospodarstwa w sensie społecznym wchodzi do społecznych kosztów produkcji. Nie negując słuszności powyższego stwierdzenia, ujmuję społeczny koszt jako koszt finansowy.

obrotowych i trwałych) oraz na rozgraniczenie wpływu tych czynników i oddziaływania poziomu opłaty pracy. Przy takim ujęciu społecznych i technologicznych kosztów można wskazać pewną analogię występującą w zakresie kosztów w przemyśle i w rolnictwie. W przemyśle — podobnie jak w rolnictwie — można mówić o dwóch czynnikach wpływających na poziom kosztów: opłata pracy — technologia. W rolnictwie — podobnie jak w przemyśle — źródłem opłacalności przedsiębiorstwa może być nie tylko określony poziom techniki lecz także określony poziom opłaty pracy.

Regulowanie poziomu społecznych kosztów produkcji przez państwo

Państwo może regulować społeczne koszty produkcji w rolnictwie zespołem instrumentów, do których należą:

1) regulowanie poziomu kosztów producji artykułów przemysłowych (środki produkcji i środki konsumcji zakupywane przez rolnictwo);

a) zmiana kosztów produkcji w poszczególnych przemysłach produkujących środki produkcji i środki konsumpcji dla rolnictwa, np. szczególne znaczenie może posiadać postęp techniczny w przemysłach produkujących takie podstawowe środki jak traktory, maszyny i nawozy,

b) obniżka kosztów obrotu,

c) zmiana poziomu płac w przemysłach produkujących środki produkcji i środki konsumpcji dla rolnictwa,

d) zmiany w handlu zagranicznym wpływające w określony sposób na dynamikę cen artykułów przemysłowych zakupywanych przez rolnictwo (np. zmiany światowych cen środków produkcji);

2) rozwijanie postępu technicznego w rolnictwie, czyli działanie w kierunku obniżania technologicznych kosztów produkcji w rolnictwie;

3) zmiana poziomu opłaty pracy w rolnictwie;

a) regulowanie wielkości dochodu konsumowanego przez rolnictwo polityką cen i podatków,

b) oddziaływanie na podział dochodu rolniczego poprzez preferowanie wzrostu wydatków inwestycyjnych finansowanych z dochodu rolniczego. Może być stosowana polityka zwiększania zaopatrzenia rynku w atrakcyjne środki produkcji. Mogą być ustalane atrakcyjne ceny na środki produkcji, względnie atrakcyjne warunki sprzedaży środków produkcji. Istotne znaczenie może posiadać tworzenie tzw. „atmosfery inwestycyjnej" w rolnictwie. Także uruchamianie kredytów inwestycyjnych pobudza ograniczanie konsumpcji i zwiększanie nakładów inwestycyjnych kosztem konsumpcji. Formą pobudzania inwestycji jest stosowanie ulg inwestycyjnych przy spłacie podatków. W warunkach gospodarki spółdzielczej państwo może regulować bezpośrednio podział dochodu w spółdzielniach na część konsumowaną (wypłacaną w formie dniówek obrachunkowych) i inwestowaną,

c) zmniejszenie obciążenia dochodu rolniczego kosztami utrzymania tej części ludności rolniczej, która nie może znaleźć produkcyjnego zatrudnienia w rolnictwie. Likwidacja ukrytego bezrobocia poprzez rozwój przemysłu i migracji siły roboczej z rolnictwa. Czynnik powyższy może

mieć istotne znaczenie w państwach socjalistycznych wychodzących ze stanu zacofania, gdzie państwo przy ustaleniu poziomu opłaty pracy kieruje się określonymi celami społecznymi. Likwidacja ukrytego bezrobocia może wpływać na wzrost poziomu opłaty pracy w przeliczeniu na 1 zatrudnionego i tym samym może niejako zwalniać państwo od stosowania innych środków ekonomicznych w zakresie podnoszenia stopy życiowej w rolnictwie, jednocześnie działających na wzrost społecznych kosztów produkcji [1]. W państwach kapitalistycznych, gdzie prawo popytu i podaży decyduje o poziomie opłaty pracy w rolnictwie, likwidacja ukrytego bezrobocia powoduje wzrost ceny siły roboczej i odpowiedni wzrost kosztów produkcji rolnej. Działanie czynnika popytu i podaży, choć znacznie słabiej, występuje w jakimś stopniu także w państwie socjalistycznym, gdzie niezależnie od polityki społecznej państwa działają określone mechanizmy, które zmuszają państwo do podnoszenia opłaty pracy w rolnictwie, w warunkach braku siły roboczej.

Reasumując powyższe uwagi możemy stwierdzić, iż polityka regulowania ogólnego poziomu cen posiada dwie niejako strony — stronę czynną, w stosunku do kosztów i stronę bierną, którą wyraża dostosowywanie zmian poziomu cen do zmian poziomu kosztów.

Strona czynna. Polityka cen w rolnictwie posiada pewną specyficzną właściwość kształtowania społecznych kosztów produktu rolnego. Ta funkcja wyraża się przede wszystkim w regulowaniu opłaty pracy w rolnictwie. W tym wypadku ceny odgrywają w rolnictwie pewną szczególną rolę, określają bowiem poziom funduszu konsumpcji w dziale produkcji rolnej, a więc pełnią tę funkcję jaką polityka płac spełnia w przemyśle socjalistycznym i w rolnictwie państwowym. Poza tym ceny rolne, podobnie jak ceny przemysłowe, spełniają funkcję regulatora marginalnych kosztów produktów rolnych. Nakreślają one granicę wzrostu tych kosztów marginalnych wszędzie tam, gdzie wzrost produkcji poszczególnych artykułów rolnych powoduje wzrost kosztów marginalnych. Ogólny poziom cen rolnych reguluje poza tym, w pewnych sytuacjach, zasięg włączania do uprawy najsłabszych gruntów. W tym wypadku także polityka cen reguluje granice dopuszczalnego wzrostu kosztów marginalnych produkcji rolnej związanego z rozwojem upraw na gruntach najgorszych.

Strona bierna. Zadaniem polityki cen jest dostosowywanie ogólnego poziomu cen do zmian w ogólnym poziomie kosztów produkcji rolnej. W określonych sytuacjach zmniejszanie się siły roboczej w rolnictwie i konieczność masowego zastępowania pracy ręcznej przez pracę maszynową może powodować wzrost kosztów produkcji rolnej [1]. W tej sytuacji

[1] Wydaje się, iż można stwierdzić, że w krajach wychodzących ze stanu zacofania likwidacja ukrytego bezrobocia raczej działa obniżająco na koszty produkcji w rolnictwie. Między innymi w Polsce w dwudziestoleciu likwidacja nędzy na wsi dokonała się nie tyle przez zmianę nożyc cen i likwidację przepływu dochodów w formie retny i obsługi długów, ile przede wszsytkim przez likwidację ukrytego bezrobocia. Między innymi bez likwidacji ukrytego bezrobocia nie byłoby możliwe uzyskiwanie na wsi tak znacznych sum z tytułu podatków. W krajach socjalistycznych rozwiniętych (CRS, NRD, Polska 1964) ograniczenie podaży siły roboczej dla rolnictwa działa raczej w kierunku wzrostu opłaty pracy w rolnictwie.

[1] Zjawisko powyższe nie jest prawidłowością. Może ono występować wtedy, gdy kraj wychodzący ze stanu zacofania charakteryzuje się wysokimi kosztami produkcji maszyn, niską opłatą pracy w rolnictwie i stosunkowo wysoką opłatą w przemyśle.

powstaje konieczność dostosowania ogólnego poziomu cen rolnych do zmienionych kosztów. Podobnie może powstać sytuacja, w której zwiększeniu ulega to minimum opłaty pracy w rolnictwie, które zapewnia moralną reprodukcję siły roboczej w rolnictwie. W tym wypadku także zadaniem polityki cen jest dostosowanie poziomu cen do poziomu kosztów.

Istota polityki państwa socjalistycznego w zakresie ustalania ogólnego poziomu cen rolnych

Politykę cen państwa socjalistycznego można sprowadzić do dwóch podstawowych elementów:

— polityka w zakresie regulowania opłaty pracy w rolnictwie,

— polityka w zakresie regulowania poziomu inwestycji rolnych.

Jeśli państwo socjalistyczne dokonuje zmiany rozpiętości nożyc cen i nie dokonuje żadnych zmian w poziomie dostaw środków produkcji dla rolnictwa, to można stwierdzić, iż celem zabiegu cenowego jest podniesienie opłaty pracy. Jeśli wzrost dochodu z tytułu wzrostu cen jest większy od wzrostu wartości dostaw środków produkcji dla rolnictwa zakupywanych z dochodów rolniczych, to celem zmiany cen jest zarówno zwiększenie opłaty pracy, jak i zwiększenie akumulacji. Jeśli wzrost dochodu wynikający ze zmiany rozpiętości nożyc cen jest równy wzrostowi wartości dostaw środków produkcji, to możemy stwierdzić, iż celem operacji jest jedynie zwiększenie (oczywiście wszystko przy założeniu *ceteris paribus* w zakresie podatków i kredytów) akumulacji.

Państwo regulując poziom opłaty pracy w rolnictwie kieruje się określonymi celami.

1) Polityka społeczna. Dążenie do zmiany stopy życiowej ludności rolniczej, względnie poszczególnych grup społecznych wsi. Dostosowanie tempa wzrostu opłaty pracy w rolnictwie do tempa wzrostu opłaty pracy w przemyśle.

2) Tworzenie bodźców ekonomicznych dla zwiększenia nakładów żywej pracy w rolnictwie. O ile rolnik liczy swą pracę, o tyle istnieje problem bodźców do stymulowania zwiększenia nakładów tej pracy. Przy stosowaniu bodźców należy uwzględnić szereg czynników pozaekonomicznych, np. problem dokonywanej przez rolnika wyceny jego marginalnego nakładu pracy, związanego z nadmierną intensyfikacją, względnie z przedłużeniem dnia pracy w okresie szczytów. Tu należy chyba zaznaczyć, iż w obecnych warunkach rolnictwa polskiego, działanie cen jako bodźca do zwiększenia ogólnego nakładu żywej pracy w rolnictwie, nie jest chyba zbyt wielkie. Wynika to z faktu, iż w poszczególnych gospodarstwach brak jest znaczniejszych zasobów pracy ludzkiej niewykorzystanej, w oczekiwaniu na wyższe wynagrodzenie. Dlatego też podnoszenie ogólnego po-

[1] Nie rozpatruję przypadku, w którym zamierzenia polityki państwa nie zostaną wykonane, co może wyrazić się w tym, iż wzrost dochodów wynikający ze wzrostu cen zostanie skierowany na zakup środków konsumpcji, przy równoczesnym zgromadzeniu się remanentów, niezrealizowanych środków produkcji. Jak dotychczas powyższy przypadek nie wystąpił w praktyce w Polsce.

ziomu cen rolnych nie może być traktowane jako skuteczny instrument podnoszenia produkcji rolnej, wzrost której w decydującej mierze zależy od zwiększenia dostaw środków produkcji.

3) Oddziaływanie na selekcję siły roboczej migrującej z rolnictwa. Chodzi tu o przeciwdziałanie ujemnej selekcji siły roboczej w rolnictwie, która — jak wiadomo — wyraża się w przepływie najcenniejszej siły roboczej do zajęć pozarolniczych. W pewnych sytuacjach zadaniem polityki cen może być także pobudzenie migracji siły roboczej z rolnictwa. Może to nastąpić wtedy, gdy w rezultacie niewielkiej rozpiętości między opłatą pracy w przemyśle i rolnictwie, przepływ siły roboczej do przemysłu jest niedostateczny w stosunku do jego potrzeb. Tu należy zaznaczyć, że polityka cen stanowi raczej drugorzędny czynnik regulowania globalnej migracji. O globalnej wielkości migracji decyduje w ostatecznym rachunku ilość wolnych miejsc pracy w przemyśle. Polityka dochodów rolniczych dokonuje jedynie selekcji siły roboczej migrującej.

Niezależnie od świadomego działania państwa w kierunku regulowania poziomu opłaty pracy, mogą w państwie socjalistycznym, zarówno w warunkach przewagi prywatnej gospodarki, jak i — w mniejszym stopniu — w warunkach spółdzielczej gospodarki, występować określone żywiołowe zmiany w poziomie opłaty pracy. Wynikają one z określonych żywiołowych zmian w rozpiętości nożyc cen artykułów rolnych i przemysłowych, wywołanych zjawiskami inflacyjnymi, nie rekompensowanymi przedsięwzięciami fiskalnymi.

Polityka w dziedzinie ogólnego poziomu cen w państwie socjalistycznym sprowadza się do regulowania podziału dochodu narodowego w zakresie następujących podstawowych elementów: inwestycji rolnych finansowanych ze środków chłopskich, inwestycji pozostałych, konsumpcji indywidualnej ludności rolniczej, konsumpcji indywidualnej ludności pozarolniczej, konsumpcji społecznej.

Przy danym poziomie i tempie wzrostu dochodu narodowego rozwiązywanie problemów ogólnego poziomu cen rolnych, sprowadza się do rozwiązywania problemów podziału przyrostu dochodu narodowego między poszczególne wymienione elementy [1].

Przyjmując określony poziom i dynamikę ogólnego funduszu konsumpcji w gospodarce narodowej za daną, polityka cen sprowadza się do podziału funduszu konsumpcji między klasę robotniczą i chłopską. Przyjmując ogólny poziom inwestycji gospodarki narodowej i tempo wzrostu tych inwestycji jako wielkość daną, polityka cen rolnych sprowadza się do podziału tych inwestycji między inwestycje finansowane z dochodów chłopskich i pozostałe inwestycje [2].

---

[1] Oczywiście dla dokonania podziału przyrostu dochodu narodowego państwo musi koordynować działanie dwu dźwigni — polityki cen i planowania struktury rzeczowej tworzenia produktu narodowego (proporcje środków konsumpcji i środków produkcji dla rolnictwa i przemysłu).

[2] Przy założeniu poziomu podatków ceteris paribus. W tym ujęciu politykę cen należy rozpatrywać w ścisłym związku z polityką podatkową. Efekty dochodowe polityki cen i polityki podatków mogą się wzajemnie kompensować w skali globalnej (nie w stosunku do poszczególnych grup społecznych).

Pojęcie „sprawiedliwej ceny rolnej"

Neguję pojęcie sprawiedliwej ceny rolnej, względnie ceny gwarantującej określony poziom teoretycznie ustalonej opłaty pracy w rolnictwie. W warunkach gospodarki indywidualnej, a w pewnym stopniu także gospodarki spółdzielczej, każde gospodarstwo posiada swoją własną krzywą, wyrażającą współzależność nakładu i efektu oraz swój własny indywidualny poziom społecznej wydajności pracy. Niemożliwe jest praktyczne ustalenie takiego układu cen produktów rolnych, który by był „sprawiedliwy" dla wszystkich gospodarstw. Pojęcie sprawiedliwej ceny nie jest chyba pojęciem ścisłym. Trudno bowiem odpowiedzieć na pytanie, co to jest cena sprawiedliwa. Można natomiast stwierdzić, iż w warunkach państwa socjalistycznego likwidacja zjawiska ukrytego bezrobocia w rolnictwie oznacza, do pewnego stopnia, zagwarantowanie określonego minimum opłaty pracy w rolnictwie. Istnienie wolnych miejsc pracy w działach pozarolniczych, względnie w PGR, istnienie określonych gruntów przeznaczonych pod osadnictwo, przy równoczesnej preferencji podatkowej dla gospodarstw drobnych, stwarza faktycznie warunki, w których rolnik nie jest zmuszony do pracy w warunkach poniżej minimum płac w sektorze socjalistycznym. To minimum jest określone potencjalnym poziomem dochodów, jaki poszczególne grupy rolników mogą uzyskać w działach pozarolniczych lub w PGR. Istnieją określone, w warunkach polskich raczej wyjątkowe sytuacje, w których opłata pracy w rolnictwie może ukształtować się na poziomie znacznie niższym, niż to wynika z potencjalnie możliwych zarobków w przemyśle (więzi rodzinne nie pozwalają na przyjęcie pracy w rejonie oddalonym, przy braku pracy pozarolniczej w pobliżu mejsca zamieszkania, przywiązanie do ziemi może hamować odpływ siły roboczej z nisko wydajnych drobnych gospodarstw). Rozwiązanie problemu nadmiernie niskich dochodów poszczególnych grup ludności chłopskiej nie leży w ustaleniu cen sprawiedliwych, lecz wiąże się z problemem rozwoju inwestycji przemysłowych i migracji.

Problem wzajemnych proporcji między cenami i kosztami poszczególnych produktów rolnych[1]

Przy danym poziomie podaży obrotowych środków produkcji dla rolnictwa zmiany wzajemnych proporcji cen produktów rolnych wywołują określone zmiany wewnętrznej struktury produkcji rolnej, które z kolei wynikają ze zmian w rozdysponowaniu nakładów żywej i uprzedmioto-

[1] Można tu wysunąć zarzut, iż rozgraniczenie polityki regulowania ogólnego poziomu cen i wewnętrznych proporcji jest zabiegiem sztucznym. Rzeczywiście tylko w jednym wypadku możemy w praktyce niejako w chemicznie czystej postaci wydzielić zabieg regulacji ogólnego poziomu cen. Nastąpi to w wypadku oddziaływania na poziom cen rolnych poprzez zmiany cen artykułów przemysłowych. Ale nawet w tym wypadku, to działanie może mieć określony wpływ na wewnętrzne proporcje (np. w wypadku zmian cen środków produkcji zużywanych przy produkcji określonych artykułów rolnych). Każda zmiana cen produktów rolnych działa równocześnie zarówno na zmianę ogólnego poziomu cen, jak i na zmianę proporcji. Niemniej jednak wydzielenie obu tych pojęć wydaje sie konieczne dla wyjaśnienia mechanizmu polityki cen. Konieczność wydzielania abstrakcyjnych pojęć występuje zresztą bardzo często w rozważaniach teoretycznych.

wionej pracy między poszczególne gałęzie produkcji. Działanie państwa w tym przypadku opiera się na wykorzystaniu zjawisk elastyczności produkcji poszczególnych produktów rolnych w stosunku do cen.

Uzyskanie określonych celów w zakresie oddziaływania poprzez politykę cen na strukturę produkcji rolnej wymaga, w pewnych wypadkach, dostosowania dynamiki proporcji cen poszczególnych produktów rolnych do dynamiki proporcji ich kosztów. Badania IER wykazują istnienie poważnych różnic w poziomie opłaty pracy, a także w poziomie akumulacji przy wytwarzaniu poszczególnych produktów rolnych. Nie może być zadaniem polityki państwa dążenie do wyrównywania opłaty pracy, względnie rentowności poszczególnych artykułów, nawet wewnątrz określonych grup produktów rolnych (np. produkcja zwierzęca i roślinna). Rozpiętości te są rezultatem działania szeregu czynników ekonomicznych i społecznych, ukształtowanych historycznie. System podatków i dostaw obowiązkowych jest chyba najwłaściwszym sposobem wyrównywania tych rozpiętości (np. stosunkowo wysoki dochód w przeliczeniu na dzień pracy w produkcji zbożowej w gospodarstwach większych jest redystrybowany przez podatki i dostawy obowiązkowe). Wyrównywanie opłaty pracy nie może być oczywiście realizowane przez zmiany cen. Aktualna bowiem struktura cen określa strukturę produkcji. Ukształtowana struktura cen jest dostosowana, w zakresie struktury produkcji, do potrzeb gospodarki narodowej. Gdyby dla wyrównania poziomu opłaty pracy dokonano zasadniczych zmian struktury cen, to struktura podaży produktów rolnych zmieniłaby się w kierunku niezgodnym z potrzebami gospodarki narodowej. Państwo powinno dążyć do wyrównywania rozpiętości w opłacie pracy tylko w tych wypadkach, gdy są one źródłem określonych odchyleń struktury produkcji rolnej od struktury potrzeb gospodarki. W pewnych wypadkach, polityka zmniejszania rozpiętości, może być podyktowana określonymi względami społecznymi (np. dążenie do podniesienia stopy życiowej określonych grup producentów w określonych rejonach, specjalizujących się w określonych produktach [1]).

Analizowanie proporcji technologicznych kosztów jednostkowych poszczególnych produktów rolnych, opracowywanych przez IER, jest konieczne z punktu widzenia potrzeb państwowej polityki cen. Analiza proporcji kosztów technologicznych i proporcji w opłacie pracy oraz w rentowności między poszczególnymi produktami, może informować o środkach jakie powinny być zastosowane do pobudzenia wzrostu produkcji określonego artykułu rolnego. Analiza dynamiki zmian proporcji opłaty pracy i rentowności uzyskiwanej przy wytwarzaniu poszczególnych produktów rolnych, umożliwia dostosowanie zmian proporcji cen do zmian proporcji kosztów, tam gdzie to jest konieczne.

[1] Polityka wyrównywania, która kieruje się celami społecznymi może być stosowana oczywiście tylko w tych wypadkach, jeśli nie wywoła ona określonej dysproporcji między strukturą produkcji i strukturą społecznych potrzeb.

ВИКТОР ХЭРЭР
Варшава

ИЗДЕРЖКИ ПРОИЗВОДСТВА И ПОЛИТИКА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЦЕН СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА

Содержание

Из проблематики политики цен в сельском хозяйстве необходимо выделить два вопроса:

1) общий уровень сельскохозяйственных цен и общий уровень издержек в сельском хозяйстве как отрасли;

2) взаимные соотношения между ценами и издержками производства отдельных сельхозпродуктов.

Общий уровень сельскохозяйственных цен выражает в статике стоимость товарной продукции сельского хозяйства по ценам, получаемым производителями.

Динамику общего уровня сельскохозяйственных цен выражают изменения в разрыве между уровнем цен сельскохозяйственных продуктов и промышленных продуктов, поставляемых сельскому хозяйству (ножницы цен).

Общий уровень сельскохозяйственных цен можно сравнивать с общественными издержками производства, которые автор понимает как сумму трех элементов:

1. фактически израсходованной в сельском хозяйстве денежной суммы на приобретение средств производства и услуг производимых несельскохозяйственными отраслями;
2. оплаты сельскохозяйственного труда, составляющей стоимость предметов потребления и услуг (вместе с жилищными услугами) потребляемых сельскохозяйственным населением и финансированных за счет сельскохозяйственного дохода;
3. амортизации основных средств используемых в процессе производства.

Рассматриваемые таким образом общественные издержки производства являются, по мнению автора, фактическими затратами произведенными обществом на производство сельскохозяйственного продукта.

Наряду с понятием общественных издержек производства, автор вводит понятие технологических издержек производства, которые содержат оценку оплаты живого труда в условных единицах (например оплата в человеко-днях в госхозах).

Автор вводит одновременно понятие общественной рентабельности сельского хозяйства как отрасли, которую выражает отношением суммы капиталовложений нетто и налогов к финальным (чистым) издержкам сельскохозяйственного производства.

Автор вводит также понятие рентабельности с точки зрения отдельно взятого хозяйства, которую измеряет отношением накоплений нетто, остающихся в распоряжении хозяйства (после уплаты налогов) к общественным издержкам сельскохозяйственного производства.

Автор является сторонником строгого разграничения понятия рентабельности сельскохозяйственного производства и понятия оплаты труда в сельском хозяйстве.

Задачей политики цен является как регулирование общественных издержек сельскохозяйственного производства так и приводить в соответствие изменения цен с изменениями издержек. Суть политики в области общего уровня цен автор сводит к регулированию уровня оплаты труда в сельском хозяйстве, а также регулированию уровня капиталовложений на сельское хозяйство.

Задачу политики цен в области регулирования соотношений между ценами и стоимостью сельскохозяйственных продуктов автор определяет следующим образом. Государство изменяет взаимные пропорции сельскохозяйственных цен с такой целью, чтобы воздействовать на перераспределение живого и овщественного труда между отдельными отраслями сельскохозяйственного производства и воздействовать, тем самым, на внутреннюю структуру сельскохозяйственного производства.

WIKTOR HERER
Warszawa

COSTS OF PRODUCTION AND PRICE POLICY IN AGRICULTURE IN A SOCIALIST STATE

Summary

Two problems are to be distinguished when considering the price policy in agriculture:

1. general level of agricultural prices and general level of inputs in agriculture as in a branch,
2. mutual proportions between price level and costs of particular agricultural products.

From a statical point of view the general level of agricultural prices expresses the value of marketable agricultural production in producer prices. The dynamics of the general level of agricultural prices is expressed by changes taking place between agricultural and industrial price level. General level of agricultural prices may be compared with social costs of agricultural production, which are considered by the author as a sum of following three elements:

1. the sum of money actually spent by agriculture to purchase the out-of-farm means of production and productional services,
2. labour expences in agriculture understood as financial value of means of consumption and services (including housing services), rendered to the agricultural population, and financed by agricultural income,
3. amortisation of permanent means used in productional process; the author considers that such social costs of production constitute actual costs of production borne by the community to produce an agricultural product.

Along with a social meaning of costs of production a technological approach of productional costs is considered by the author, comprising

estimation of live work expenses in conventional units (e. g. day-wages in the state farms).

At the same time the author introduces the meaning of a social rentability of agricultural production as of a branch, its value being estimated on the base of a proportion between the net costs of investments and taxes, and the final costs of agricultural production.

The author introduces the meaning of rentability from the point of view of a farm; it is expressed by the proportion of net accumulation, being at disposal of the farm (when taxes are payed), to the social costs of agricultural production. The author pronounces in favour of an exact delimitation of the meaning of agricultural production rentability and the meaning of labour expenses in agriculture.

To regulate social costs in agricultural production and to adjust price changes to the changes of social costs being the tass of the price policy. Regulation of rates for labour in agriculture and regulation of agricultural investments are considered to be the most essential points of the policy concerning general price level.

The tasks of the price policy concerning adjustment of proportions between prices and costs of agricultural products, are determined as follows: the aim of changes in mutual proportions of agricultural prices, managed by the state, is to enable to influence the distribution of live and objectified work between separate branches of agricultural production and thus, exert an influence on the internal structure of agricultural production.